

[kitap tanıtımı]

Daşbaba, Türk'ün Yaddaşı

Firudin Ağasıoğlu

Harun GÜNGÖR

prof. dr., erciyes üniversitesi ilahiyat fakültesi
{ gharun@erciyes.edu.tr }

ERUIFD

[2012 / 1, SAYI: 14, SAYFA: 101-103]

Daşbaba, Türk'ün Yaddaşı

Firudin Ağasıoğlu

Herbi Neşriyat, 2013, Bakı, (142 sayfa)

Türk dil bilimcisi Firudin Ağasıoğlu tarafından kaleme alınmış olan **DAŞBABA, TÜRKÜN YADDAŞI, Herbi Neşriyat, 2013, Bakı (142 s.)** adlı kitap; önsöz ve giriş dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın içerisinde çok sayıda taşbaba/nene resimleri de yer almaktadır.

Kitabın giriş kısmında Türklerin mezarlarının başına çeşitli biçimlerde yontulmuş (*daşgoç daşbaba, daşana, sindaş, daşat, daşmaral, balbal, bengüdaş*) diktiklerini ifade eden Ağasıoğlu, bu taşların kökeni ve Türk gelenekleri içindeki yerlerini çeşitli örneklerle anlatmaktadır. Göktürk kitabelerinde yer alan *bediz* ve *bedizçi* kelimelerinden hareketle bu taşların Türk kültürünün bir unsuru olduğunu anlatan araştırmacı İbn Fazlan, Paul Karpini gibi (s. 10) araştırmacıların bunlara bizzat şahit olduklarını belirtmektedir.

Kitabının birinci bölümünde Türklerde taş kültü ve tarihini ele alan yazar, bu tip uygulamaların başlangıcını Korgan/Kurkan yapısı ile ilişkili görmekte, mezar/basırık yerlerinde önemle şahısların mezarlarının daha sonra-İslam'a girişle- pir/ocak kültüne (s. 18) dönüştüğünü anlatmakta, ilk dikilitaş geleneğinin de Göbekli Tepe ile başladığını ifade etmektedir.

Taş kültü içerisinde Ya da Taşı'na da yer veren yazar, *Mücmelü't-tevarih'e* atıfla bu taş ve taşın fonksiyonu ve kökeni ile ilgili hususları Türklerle hemen hiç genetik ve kültürel bir akrabalığı olmayan semitik kavimlerle ilişkilendirmesi((s. 27) bilimsel gerçeklerle pek de bağdaşmamaktadır. Bu konuda semitik kültürü esas alarak Orta Asya Türk halkları ve İranlılar için yeni bir tarih inşa eden Taberi'nin görüşlerine itibar edilmesi de ilginçtir (s. 28).

Türklerde mezar taşları olarak birçok biçimde yontulmuş taşlar kullanılmıştır. Bunların içinde taş koçlar da önemli bir yer tutmaktadır. Taş koçların yanında taş koyun heykellerine de mezar taşlarında rastlanmaktadır. Bu heykellerden taş koçların erkeklere, taş koyunların da kadınlara ait mezarlara konulduğu anlaşılmaktadır. Yazar bunları kurban inancı ile ilişkilendirmekte ise de bu konu hala tartışılmaktadır (s. 30).

Türklerde kutsal kabul edilen hayvanların başında hiç şüphesiz **at** gelir. Dün olduğu gibi günümüzde de at ve atla ilgili inanç ve uygulamalar kültürümüzde önemli bir yer tutar. Buradan hareketle Türklerin mezar taşlarını "**ölenin kutunu tanrı mekânına götürmesi için**" at şeklinde yaptıklarını (s.32) görmekteyiz. Tarihi arkeolojik bilgi ve bulgular atların sadece mezar taşlarında değil, mezarlara ölen kimse ile konulduğunu da göstermektedir.

Türk mezar taşlarında koyun ve atların dışında geyik (maral), keçi/teke resimlerine de rastlanılmaktadır (s. 35). Mezar taşlarında yer alan geyik diğer taşlara oranla daha dinî bir nitelik göstermektedir. Ağasioğlu, Türk mezar taşları içerisinde çok az sayıda da olsa balık şeklinde yontulmuş taşlara da rastlanıldığını ifade etmekte (s. 37), Orhon abidelerinin kaidelerinde yer alan kaplumbağa heykellerinin kökenini ise Çinlilere bağlamaktadır (s.38)

Kitabının ikinci bölümüne Türklerin sindaş/başdaşını (mezar taşını) ele alan Ağasioğlu, başlangıçta Tanrıçılık (Tengrizm) dinine mensup olan Türklerin zamanla karşılaştıkları ve kabul ettikleri dinlerin etkisi ile ölü gömme adetlerini değiştirmekle birlikte, mezar yapılarını değiştirmediklerini ifade ile başlamakta ve Kaşgarlı Mahmut'un "*Yalnuq mengü tirimes, sinke kirüp kiri yanmas*" sözü ile devam etmektedir (s.41).

Türk mezar taşları üzerinde yer alan resimlerin ölen kişinin mesleği ile ilgili olduğuna da dikkat çeken yazar, Türklerin kabul ettikleri diğer dinler içinde de Tanrıçılık inancındaki mezar kültürünü devam ettirdiklerine dikkat çekmektedir (s. 43). Kitabında bengü taş üzerinde de duran araştırmacı N.Y. Biçurin'in Çin kaynaklarından aktardığı bilgileri nakletmekte (s. 46), verilen bu bilgilerin kitabelerde yer alan bilgilerle uyum gösterdiğini ifade etmektedir.

Ağasioğlu'nun önemle üzerinde durduğu husus ise Orta Asya bozkırlarından Orta Avrupa içlerine kadar Türklerin yerleştiği hemen her yerde yaygın olarak görülen *taşbaba/taşnine* adı verilen heykeller, bunların kökeni ve ifade ettiği anlamların ne olduğudur. Yazar haklı olarak çoğu zaman ilmî literatürde ve popüler halk yazılarında *dasbaba/nenelere yanlış* olarak *balbal* denildiğini anlatmakta (s. 55), balbalın hemen her türlü maddeden yapılabildiğini ve çoğu zaman *menğir* tipli taşlar olduğunu ifade eden yazar, balballarla taşbabaların dikiliş amaçlarının birbirlerinden oldukça farklı olduğunu anlatmakta, balbalların dikiliş amacının ölüye hizmet olduğuna dikkat çekmektedir (s. 57).

Kitabın üçüncü bölümünü tamamen daşbabalara ayıran Ağasioğlu, öncelikle bunların kökeni üzerinde durmakta, bu geleneğe aralarında kültürel hiçbir bağ bulunmayan toplumlar arasında da rastlanıldığına dikkat çekmektedir. Türk kültürünün ve bu kültürü oluşturan unsurların doğru anlaşılabilmesi için Türkologların "*Türk etnogenezi ilmini çıkmaza sokan Altay dil ailesi*" teorisinden vazgeçmelerinin gereğine vurgu yapmaktadır (s. 64). Zira söz konusu teorisinin Türk anayurdunu değiştirdiğini anlatan Ağasioğlu, Türk etnoarkeoloji kültürünün kaynağının Dicle Nehri, Van-Urmiye ve Göğçe göllerinin havzası olduğunu anlatmaktadır. Buradan hareketle Tanrı (*Tenger*) sözcüğünün kökenini Önyasya'ya bağlayan araştırmacı, Türklerden Sümer diline geçen *dur, düş, tök, get, it* vs. kelimelerden örnekler sunmaktadır (s. 74).

Hakkari'de taşbaba örneklerinin bulunduğunu, bunların Kuman Beyliği ile ilişkili ve o döneme ait olduğunu anlatan Ağasioğlu "*Kumanlar ölenin bedizini gedek üzü doguya koyurdular*" demektedir (s. 87). Taşbaba geleneğinin bütün Türk boylarında bulunmadığını, ancak bazı boylarda var olduğunu anlatan yazar (s. 89) bunlara örnek olarak Burana=Balasagun/Kırgızistan harabelerinde

yer alan taşbabaları göstermektedir. Ancak bu taşbabaların bir kaçı orada olsa da çoğunluğu farklı bölgelerden oraya getirilip yerleştirilmiştir.

Taşbabaların bölgesel olarak farklılık gösterdiğine dikkat çeken Ağasioğlu, Hazar-Aral arası ve Kazakistan'ın Üstyurd bölgesinde bulunan taş babaların diğer yerlerinkinden farklı olarak sağ kolu yana salınmış, eli boş, yüzü sakalsız, bıyıkları ince, göz, kaş ve burun çizgileri oldukça belirgindir (s. 94) demektedir. Altay bölgesinde taş babaları inceleyen V.D. Kubaryev'in "**Taşbaba bedizlerinin bölge sakinlerinin kadim Türk çağı etnik terkiibini yansıtan/aksettiren önemli arkeolojik belgeler**" olduğunu bize aktarmaktadır (s. 97).

Taşbabalar bölgesel olarak ufak tefek farklılıklar gösterse de hepsindeki ortak özellik Türk kültürünün izlerini taşımış olmalarıdır. Hemen bütün taş babalar üzerinde kabartma olarak kadeh, balta, kemer, kılıç vs. yer almaktadır. Kılıcın düşmana, kadehin dosta işaret olduğuna, hatta kadehin ayrıca ölümsüzlük/dirilik suyunu temsil edebileceğini anlatan Ağasioğlu (s.113), bazı taşbabaların ellerinde kuş tuttıklarını, bu kuşun da ölenin kutu ile ilişkili olduğunu, zira Türk inancına göre ölen kişinin kutu kuşa dönüşerek uçup gider (s.117) demektedir. Taşbabalar üzerinde bulunan en önemli resim kılıçtır. Oğuzlarda "Kılıcımla doğranayım " sözü bunun en açık ifadesidir. Ayrıca taş babalarda uzun ve örgülü saçlara da rastlanılmaktadır. Ağasioğlu'na göre taşbabalar sadece Türk etnografyası için değil, Türk mitoloji bakışlarının taş üzerinde görüntüsünü sergileyen tarihi abidelerdir.

Türk tarih ve kültürünün Altay teorisi yerine Urmu teorisine göre değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden Ağasioğlu, taş babalar kişinin gerçek antropomorf tasviri olarak kabul edilmeli (s.130), taş baba tiplerinin tipoloji, stilistik karşılaştırmasının açıkça bunların ölen kişinin şerefine yapılmış ve sadece onun görüntüsünü aksettiren taş bedizleri olduğunu gösterdiğini belirtmektedir.

Sonuç olarak V.L. Kotviç'in balballarla taşbabalar arasındaki farka işaret ettiğini belirten Ağasioğlu, ölen kişinin gerçek görkemini aksettiren taş baba/taşnene bedizi ölen kişiye, kadına ait olup balbal denilen dikili taşlara öldürülen düşmanı bildirir (s. 132) demektedir. Bütün bunların Türk göç yollarını belirttiğini, Türk etnogenezi araştırmaları için birer belge niteliğinde olduğunu ve bunların iyi anlaşılabilmesi için **Urmu teorisi** esas alınarak değerlendirilmesi gerektiğini anlatmaktadır.

Firudin Ağasioğlu tarafından ciddi ve büyük bir emek sarf edilerek hazırlanmış bu kitabın Türk okuyucular tarafından da ilgi ile karşılanacağını ümit ediyorum.